

برخی از فرایندهای واجی در ترکی قشقایی

ماهرخ منصف *

عالیه کرد زعفرانلو کامبوزیا**†

چکیده

مقاله حاضر به توصیف و تحلیل نمونه‌هایی از فرایندهای واجی همگونی، درج و هماهنگی واکه‌ای در ترکی قشقایی می‌پردازد. داده‌های مورد نیاز جهت انجام این تحقیق از طریق مصاحبه با ۶ گویشور بومی در محدوده سنی ۲۵ تا ۶۰ سال جمع‌آوری شده است. علاوه بر این از شتم زبانی یکی از نگارندگان به عنوان گویشور بومی این گونه زبانی و هم‌چنین از منابع مکتوب نیز در جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است. داده‌های ارائه شده در این تحقیق نشان می‌دهد که فرایندهای همگونی، درج و هماهنگی واکه‌ای از فرایندهای فعال در این گونه‌ی زبانی به شمار می‌روند. برخی از مهم‌ترین نتایج این تحقیق عبارتند از: ۱. در ترکی قشقایی در توالی واکه‌ها در مرز تکواژ غلت [j] برای جلوگیری از التقای واکه‌ها درج می‌شود. ۲. طی فرایند هماهنگی واکه‌ای، واکه‌ی پسوند جمع /lAr/ و پسوند نهی /mA/ با واکه‌ی ستاک در مشخصه‌ی پسین همگون می‌شود. ۳. در این گونه‌ی زبانی همگونی در همخوان‌های هم‌محل تولید منجر به همگونی کامل و تشدید عارضی می‌شود.

کلیدواژه‌ها: ترکی قشقایی، فرایندهای واجی، همگونی، درج، هماهنگی واکه‌ای.

---

* دانشجوی دکتری زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه اصفهان

Email:mahrokhmonsef@gmail.com

** دانشیار گروه زبان‌شناسی همگانی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۰/۲۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۶/۴

۱. مقدمه

هدف از انجام این تحقیق بررسی برخی از فرایندهای واجی موجود در ترکی قشقایی است. در این تحقیق منحصرأً به ترکی قشقایی متعلق به تیره‌ی لک از طایفه‌ی کشکولی کوچک پرداخته شده است که یکی از طوایف بزرگ ایل قشقایی است. داده‌های مورد نیاز جهت انجام این تحقیق به دو صورت جمع-آوری شده است: ۱. پاره‌ای از داده‌ها به صورت میدانی از گفتار ۶ گویشور بومی جمع‌آوری شده است. این گویشوران در محدوده‌ی سنی ۲۵ تا ۶۰ سال قرار داشتند. با توجه به این که یکی از نگارندگان گویشور بومی این گویش بوده، از دانش و اطلاعات زبانی خود نیز در انجام این تحقیق مدد جسته و صحت داده‌های ثبت شده را تأیید می‌نماید. ۲. در جمع‌آوری برخی از داده‌ها از منابع مکتوب از جمله پایان‌نامه‌ها و کتاب‌ها استفاده شده است. پس از جمع‌آوری داده‌ها از منابع مذکور فرایندهای واجی موجود در این گونه-ی زبانی در چارچوب واج‌شناسی زایشی توصیف و تحلیل شده است. روند توصیف و تحلیل بدین صورت بوده است که ابتدا داده‌های زبانی جمع‌آوری شده از گونه‌ی زبانی موردنظر به صورت آوانویسی شده با علائم IPA ارائه و سپس با قائل شدن به چند فرضیه، داده‌ها تحلیل می‌شوند و در نهایت با تأیید یکی از این فرضیه‌ها صورت زیرساختی مشخص می‌شود. به دنبال تأیید یکی از فرضیه‌ها قاعده‌های موجود در داده‌ها بر مبنای اصول ارائه شده در واج‌شناسی زایشی بیان می‌شود. فرایندهای واجی مورد بررسی این تحقیق عبارتند از: همگونی*، حذف[†] و هماهنگی واکه‌ای[‡].

۲. پیشینه تحقیق

تاکنون مطالعات محدودی درباره‌ی ترکی قشقایی انجام شده است. در ادامه پاره‌ای از آن‌ها به اختصار آمده است.

- جهان‌دیده (۱۳۷۷) در پایان‌نامه‌ی خود با عنوان "بررسی گویش ترکی قشقایی" به بررسی ویژگی‌های آوایی، نحوی و ساخت‌وازی ترکی قشقایی پرداخته است. بررسی‌های وی به صورت کلی بوده و چارچوب نظری خاصی در آن دیده نمی‌شود.

- مردانی رحیمی نیز از جمله کسانی است که در این زمینه تحقیقاتی انجام داده است. کتاب‌های وی در زمینه ترکی قشقایی عبارتند از: آتالار سوزو: ضرب المثل‌های ترکی قشقایی در سال (۱۳۷۸)،

---

*. assimilation

†. elision or deletion

‡. vowel harmony

آساناکلار: ترانه‌های ترکی قشقایی در سال (۱۳۸۰)، زبان ترکی قشقایی و شیوهی نگارش آن (۱۳۸۰)، قاشقایی سوزلوگو: فرهنگ لغات و اصطلاحات ترکی قشقایی در سال (۱۳۸۶)، خودآموز زبان ترکی قشقایی و مبانی دستور آن (۱۳۸۸). مطالعات مردانی رحیمی نیز همانند سایر مطالعات انجام شده در زمینه ترکی قشقایی، در هیچ‌گونه چارچوب نظری خاصی انجام نشده و عمدتاً به معرفی فرهنگ عامه و واژگان آن پرداخته شده است.

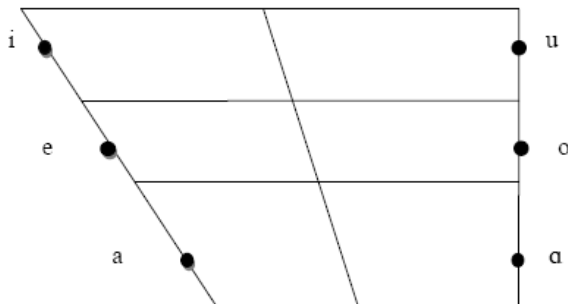
۳. جدول همخوان‌ها و واکه‌های ترکی قشقایی

یکی از دستاوردهای این تحقیق دستیابی به جدول همخوان‌ها و واکه‌های ترکی قشقایی است که با سایر گونه‌های ترکی موجود در ایران و زبان ترکی کشور آذربایجان تفاوت بسیاری دارد. از جمله این که در ترکی قشقایی واکه‌های گرد پیشین و غیرگرد پسین برخلاف سایر انواع گونه‌های ترکی دیده نمی‌شود و در اثر مهاجرت و مجاورت طولانی با مناطق فارس‌نشین به واج‌های زبان فارسی نزدیک‌تر شده است.

جدول (۱): جدول همخوان‌های ترکی قشقایی (حاصل این تحقیق)

جایگاه تولید									
چاکنایی	ملازی	نرم‌کامی	کامی	لثوی کامی	لثوی	لثوی دندانی	لب و دندانی	دولبی	شیوهی تولید
ʔ	G		c ɟ			t d		p b	انسدادی
		ŋ			n			m	خیشومی
h	χ			ʃ ʒ	s z		f v		سایشی
				tʃ dʒ					انسایشی
					r				تکریری
			j						غلت
					l				کناری

جدول (۲): جدول واکه‌های ترکی قشقایی (حاصل این تحقیق)

همان‌طور که در جدول‌های (۱) و (۲) دیده می‌شود، در ترکی قشقایی ۲۴ همخوان و ۶ واکه‌ی ساده وجود دارد.

۴. تعریف فرایند واجی*

مالم‌کی‌یر[†] (۲۰۰۲: ۲۲۷) فرایندهای واجی را مکانیسم‌هایی می‌داند که طی آن‌ها تغییرات واجی رخ می‌دهد. این تغییرات شامل تغییر در مشخصه‌های یک واج، حذف، اضافه و یا جابه‌جایی یک واحد واجی می‌شود. مارتینه (۱۳۸۰، ۲۶-۲۳) معتقد است که تغییرات واجی مجموعه‌ای از تأثیراتی هستند که واج‌های روی زنجیره‌ی گفتار بر واج‌های مجاور می‌گذارند و در اثر آن گونه‌های وابسته و تغییرات آوایی حاصل می‌شود. این تأثیر و تغییر مشروط است و در بافت زبان صورت می‌گیرد. طبق نظر کنستوویچ[‡] (۱۹۹۴: ۶-۸) برای اطلاعات واجی باید دو بازنمایی متفاوت در نظر گرفت: یکی بازنمایی آوایی است که نمایانگر چگونگی تولید و تحقق واحدهای واجی در گفتار است و دیگری بازنمایی واجی که تبیین‌کننده‌ی صورت ذهنی واحدهای واجی است. بازنمایی واجی سطحی انتزاعی‌تر از بازنمایی آوایی است. واج‌شناسان بر این باورند که این بازنمایی آوایی است که طی آن واحدهای واجی در حافظه ثبت می‌شوند. این دو سطح بازنمایی به طور نظام‌مند با قاعده‌های واجی با هم مرتبط هستند. قاعده‌های واجی سبب "حذف"[§]، "درج"^{**} و یا "تبدیل"^{††} آواها به یکدیگر در بافت‌های آوایی خاص می‌شوند. "قاعده‌های واجی بازنمایی واجی واژه‌ها را به بازنمایی آوایی آن‌ها مربوط می‌سازند و از این راه نشان می‌دهند که مشخصه‌ای

*. phonological process

†. Malmkjar

‡. Kenstowicz

§. delete

** . insert

††. change

تغییر می‌یابد و یا آوایی حذف، افزوده و یا تبدیل می‌شود و یا تقابل دو واج خنثی می‌گردد. در واقع نقش قاعده‌های واجی این است که اطلاعات آوایی لازم را برای تلفظ صورت‌های زبانی به دست می‌دهد. نقش قاعده‌های واجی را به صورت زیر می‌توان نشان داد:

بازنمایی واجی واژه ← قاعده‌های واجی ← بازنمایی آوایی واژه

در هر قاعده واجی لازم است که سه پدیده یعنی بخش آوایی که تغییر می‌یابد، چگونگی تغییر و محیط یا بافت آوایی خاصی که تغییر واجی در آن صورت می‌گیرد، نمایش داده شود. (مشکوة‌الدینی، ۱۳۷۴: ۱۶۱-۱۶۳) در ادامه به توصیف و تحلیل برخی از فرایندهای واجی موجود در ترکی قشقایی متعلق به تیره لک از طایفه‌ی کشکولی کوچک می‌پردازیم. این فرایندها عبارتند از: همگونی، درج، حذف و هماهنگی واکه‌ای.

۵. همگونی

یکی از متداول‌ترین انواع فرایندهای واجی در زبان فرایند همگونی است. همگونی دو واحد واجی زمانی رخ می‌دهد که یکی از این واحدهای واجی یک یا چند مشخصه‌ی خود را از واحد واجی مجاور دریافت کند. (آدن^{*}، ۲۰۰۵: ۲۲۸) در فرهنگ کریستال[†] (۲۰۰۸: ۳۸-۳۹) ذیل مدخل همگونی آمده است: همگونی فرایندی است که طی آن یک واحد آوایی تحت تأثیر واحد آوایی مجاور قرار گرفته و در جهت مشابهت و یا همانندی با آن پیش می‌رود.

کامبوزیا (۱۳۸۵: ۱۶۸-۱۷۱) فرایند همگونی را به لحاظ پیوستگی به همگونی پیوسته[‡] و ناپیوسته[§]، لحاظ جهت به همگونی پیش‌رو^{**}، پس‌رو^{††} و دوسویه^{‡‡} و از حیث درجه‌ی شباهت به همگونی جزئی^{§§} و کلی^{***} تقسیم بندی می‌کند و فرایندهای همگونی را به چهار گروه الف) همخوان با همخوان، ب) همخوان با واکه، ج) واکه با واکه یا هماهنگی واکه‌ای (د) واکه با همخوان تقسیم می‌کند. در ادامه چهار نوع از انواع فرایند همگونی در ترکی قشقایی اعم از همگونی کامل و ناقص، همگونی در نحوه‌ی تولید و واکداری بررسی می‌شود. در این گونه‌ی زبانی فرایند همگونی فرایندی پربسامد بوده و تنوع آن بسیار زیاد است.

* . Odden

† . Crystal

‡ . contiguous or contact

§ . non- contiguous or distance

** . progressive

†† . regressive

‡‡ . reciprocal or coalescent

§§ . partial

*** . total

۱.۵. همگونی [d] با [n] و [m]

حرف اضافه‌ی "از" در ترکی قشقایی به صورت پسوند [-dan] یا [-dAn] بعد از ستاک به کار می‌رود. انتخاب هر یک از این دو صورت وابسته به واکه‌ی ستاک است، به این صورت که هرگاه واکه‌ی ستاک [+پسین] باشد، حرف اضافه‌ی "از" پس از اسم به صورت [-dAn] و اگر واکه‌ی ستاک [-پسین] باشد، به صورت [-dan] به کار می‌رود؛ به عبارتی فرایند هماهنگی واکه‌ای میان واکه‌ی ستاک و واکه‌ی پسوند در مشخصه‌ی پسین رخ می‌دهد. در ترکی قشقایی هرگاه پسوند /-dAn/ بعد از اسم و هم‌چنین شناسه‌ی سوم شخص مفرد [-e] در زمان گذشته بعد از وند گذشته‌ساز [-d-] پس از فعل مختوم به همخوان خیشومی /n/ یا /m/ قرار گیرد، همگونی رخ می‌دهد. در چنین بافتی همخوان انسدادی [d] در مرز تکواژ با همخوان خیشومی پیش از خود در مشخصه‌ی خیشومی همگون شده و به [n] تبدیل می‌شود. در بافتی که همخوان پیش از پسوند /-dAn/ همخوان خیشومی [n] باشد، همگونی کامل رخ می‌دهد و در بافتی که همخوان [m] پیش از این پسوند قرار داشته باشد، همگونی ناقص رخ می‌دهد. جدول (۳): اسم + پسوند /dAn/ جدول (۴): ستاک حال + پسوند گذشته‌ساز [-d-] + شناسه‌ی سوم شخص مفرد [-e]

معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی	معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی
از تو	/san+dAn/	[sannan]	دراز کشید	/uzan+d+e/	[ʔuzanne]
از آهن	/ahan+dAn/	[ʔahannan]	بیدار شد	/ojan+d+e/	[ʔojanne]
از عروس	/jalen+dAn/	[ʔalennan]	ازدواج کرد	/avlan+d+e/	[ʔavlanne]
از من	/man+dAn/	[mannan]	گم شد	/lajlan+d+e/	[lajlanne]
از سیمان	/siman+dAn/	[simannan]			
از آفتاب	/ʔin+dAn/	[ʔinnan]			
از عصر	/pasen+dAn/	[pasennan]			
از آرد	/um + dAn/	[ʔunnan]			
از کبی (از چه موقع)	/hatʃan+dAn/	[hatʃannan]			
از آدم	/adam+dAn/	[ʔadamnan]			

*. نماد A به جای واکه‌ی پسوند به کار رفته که فقط دارای مشخصه [+افتاده] است و مشخصه‌ی پسین آن در بافت با توجه به واکه‌ی ستاک تعیین می‌شود.

[kimnan] /kim+dAn/ از چه کسی

[ʃamnan] /ʃam+dAn/ از امشب

با بررسی داده‌ها در دو جدول (۳) و (۴) می‌توان یک تناوب واجی را میان دو همخوان [n] ~ [d] و همچنین بین [m] ~ [d] مشاهده کرد. برای تعیین صورت زیرساختی دو فرضیه را در نظر می‌گیریم:

فرضیه اول: همخوان /n/ صورت زیرساختی است؛ به عبارتی در زیرساخت توالی خیشومی /-nm/ و یا /-mn/ وجود دارد و عضو دوم این توالی طی یک قاعده به همخوان انسدادی [d] تبدیل شده و توالی‌های [-nd] و [-md] تولید می‌شود. این فرضیه را می‌توان به صورت زیر نوشت:

$$n \text{ (الف)} \rightarrow d / V \{n, m\} + \_ V$$

طبق فرضیه (الف) همخوان خیشومی [n] در مجاورت خیشومی‌ها به همخوان انسدادی [d] تبدیل می‌شود. در این قاعده نماد V به جای واکه به کار رفته است.

فرضیه دوم: همخوان /d/ صورت زیرساختی است؛ به عبارتی در زیرساخت توالی همخوانی /-nd/ و یا /-md/ وجود دارد و طی یک قاعده عضو دوم این توالی به خیشومی [n] تبدیل می‌شود. فرضیه‌ی دوم را می‌توان به صورت زیر نوشت:

$$d \text{ (ب)} \rightarrow n / V \{n, m\} + \_ V$$

طبق فرضیه (ب) همخوان انسدادی [d] در محیط پس از خیشومی‌های [n] یا [m] به همخوان خیشومی [n] تبدیل می‌شود. در رد فرضیه‌ی اول و تأیید فرضیه‌ی دوم می‌توان گفت که به لحاظ آواشناختی تولید آواهای خیشومی آسان‌تر از تولید آواهای غیرخیشومی است، زیرا میزان رسایی خیشومی‌ها بیش‌تر از همخوان‌های انسدادی و غیرخیشومی است. علاوه بر این در ترکی قشقایی همان‌طور که در جدول (۵) مشخص است، همخوان انسدادی [d] از خوشه‌ی nd- و یا md- پایان کلمه حذف می‌شود، یعنی در بافتی که پس از آن واکه وجود نداشته باشد، همخوان /d/ زیرساختی ظاهر نمی‌گردد.

جدول (۵)

صورت آوایی	صورت واجی	معادل فارسی
[can]	/cand/	روستا
[Gan]	/Gand/	قند
[tun]	/tund/	تند

کمر بند /kamarband/ [kamarban]

در داده‌های جدول (۵) خوشه ی پایانی [-nd] در صورت آوایی ظاهر نمی‌شود و توالی [-nd] با حذف همخوان پایانی [d] ساده می‌گردد. با این حال اگر پس از خوشه‌ی همخوانی [-nd] یک واکه قرار بگیرد، همخوان /d/ تلفظ می‌شود، چرا که در این صورت هر یک از همخوان‌های [n] و [d] به هجای متفاوتی متعلق هستند. در داده‌های زیر می‌توان مشاهده کرد که اگر به آخر داده‌های فوق یک واکه اضافه شود، همخوان /d/ زیرساختی ظاهر شده و با همخوان خیشومی پیش از خود همگون می‌شود. بنابراین می‌توان گفت که در گفتار عادی تمایل برای تولید توالی [-nn] بیش از تولید توالی [-nd] است.

canne "روستارا"، Ganne "قند را"، tunne "تند است"، camarbanne "کمر بند را".

دلیل دیگری که وجود /d/ در زیرساخت و درستی فرضیه‌ی دوم را نشان می‌دهد، این است که همخوان انسدادی [d] در پسوند /-dAn/ در بافت پس از همخواهای غیرخیشومی (جدول ۷) در فرایند واجی شرکت نکرده و به صورت زیرساختی وجود دارد و هم‌چنین پسوند گذشته‌ساز [d] در فعل‌ها در بافت‌های پس از واکه و بعد از همخوان‌های t, s, z, ʃ و ʒ در فرایند واجی همگونی شرکت نکرده و /d/ زیرساختی در بازنمایی آوایی تغییری نمی‌کند. مثال‌های جدول (۶) نکته را نشان می‌دهند:

جدول (۶): ستاک حال + پسوند گذشته‌ساز + شناسه‌ی سوم شخص مفرد

۶: ب)

۶: الف)

معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی	معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی
داد	/ver + d+e/	[verde]	نوشت	/jaz+d+e/	[jazde]
ایستاد	/tur + d+e/	[turde]	افتاد	/diʃ+d+e/	[diʃde]
زد	/vur + d+e/	[vurde]	چسبید	/japuʃ+d+e/	[japuʃde]
راند	/sir + d+e/	[sirde]	ترسید	/Gorʒ+d+e/	[Gorʒde]
آورد	/jater + d+e/	[jaterde]	خورد	/je+d+e/	[jede]
پخت	/biʃir+d+e/	[biʃirde]	شست	/ju+d+e/	[judde]
آوبخت	/as+d+e/	[ʔasde]	شناخت	/tane+d+e/	[tanede]

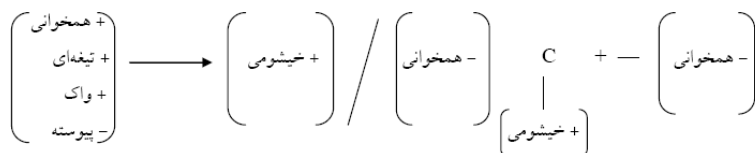
جدول (۷): اسم + پسوند /dAn/

معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی
از بیچه	[uʃaG + dAn]	/ʔuʃaGdan/
از دختر	[Giz + dAn]	/Gizdan/
از سر	[baʃ + dAn]	/baʃdan/
از سنگ	[cepaʃ + dAn]	/cepaʃdan/

با توجه به توضیحات فوق، قاعده این فرایند همگونی را می‌توان بدین صورت نشان داد:

قاعده (۱): همگونی پیش‌رو در مشخصه‌ی نحوی تولید d به n

$d \rightarrow n / V \{m, n\} + \_ - v$

طبق قاعده‌ی (۱) همخوان انسدادی /d/ در مرز نکواژ پس از همخوان‌های خیشومی [n] یا [m] و قبل از واکه به همخوان خیشومی [n] تبدیل می‌شود. این تغییر با اعمال قاعده‌ی همگونی پیش‌رو صورت می‌گیرد. در این همگونی همخوان انسدادی و تیغهای /d/ در مشخصه‌ی نحوی تولید [+خیشومی] با خیشومی پیش از خود یعنی [n] و [m] همگون شده و به [n] تبدیل می‌شود.

با توجه به شواهد فوق صورت‌های اشتقاقی زیر با اعمال قاعده‌ی (۱) به دست می‌آید:

بازنمایی ۱: بازنمایی واژه‌ی "از تو"   بازنمایی ۲: بازنمایی واژه‌ی "از آدم"

بازنمایی واجی	/ # san + dAn #/	بازنمایی واجی	/ # adam + dAn #/
۱. قاعده‌ی (۱)	sannAn	۱. قاعده‌ی (۱)	adamnAn
	_____	۲. هماهنگی واکه‌ای	adamnan
بازنمایی آوایی	[sannan]	۳. درج همخوان چاکنایی	ʔadamnan

[ʔadamnan]   بازنمایی آوایی

۲.۵. همگونی [t] با [d]

در ترکی قشقایی هرگاه همخوان انسدادی و بی‌واک [t] در مرز تکواژ پیش از همخوان انسدادی واک‌دار [d] قرار گیرد، همخوان [t] در مشخصه‌ی واک با همخوان [d] همگون می‌شود.

جدول (۸): ستاک حال + پسوند گذشته‌ساز + شناسه‌ی سوم شخص مفرد

معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی
فروخت	[sat+d+e]	/saddə/
خوابید	[jat+d+e]	/jadde/
انداخت	[at+d+e]	/ʔadde/
گرفت	[tut+d+e]	/tudde/

داده‌های فوق صورت‌های سوم شخص مفرد فعل را در زمان گذشته نشان می‌دهند. در این فعل‌ها قسمت اول ستاک فعل، /-d/ پسوند گذشته‌ساز و /-e/ شناسه‌ی سوم شخص مفرد است. در این داده‌ها یک تناوب واجی میان [d] ~ [t] دیده می‌شود. برای تعیین این که کدام یک از این دو همخوان صورت زیرساختی است، دو فرضیه زیر را در نظر می‌گیریم:

فرضیه اول: همخوان /d/ صورت زیرساختی است؛ به عبارتی در زیرساخت خوشه همخوانی /-dd/ وجود دارد و عضو اول این خوشه‌ی همخوانی طی یک قاعده به همخوان انسدادی [t] تبدیل می‌شود. این قاعده را می‌توان به صورت زیر نوشت:

$$\text{الف) } d \rightarrow t / \_ + d + V$$

طبق فرضیه (الف) همخوان انسدادی و واک‌دار /d/ در مرز تکواژ پیش از همخوان واک‌دار [d] که پس از آن یک واکه آمده، به همخوان انسدادی و بی‌واک [t] تبدیل می‌شود.

فرضیه دوم: همخوان /t/ صورت زیرساختی است؛ به عبارتی در زیرساخت خوشه همخوانی /-td/ وجود دارد و طی یک قاعده عضو اول این خوشه همخوانی به همخوان انسدادی و واک‌دار [d] تبدیل می‌شود. قاعده این فرایند را می‌توان به صورت زیر نوشت:

$$\text{ب) } t \rightarrow d / \_ + d + V$$

فرضیه (ب) به این معناست که همخوان انسدادی و بی‌واک /t/ در مرز تکواژ پیش از انسدادی واک‌دار [d] به همخوان واک‌دار [d] تبدیل می‌شود. برای تعیین صورت زیرساختی و مشخص شدن این که کدام یک از فرضیه‌های فوق درست است، نیاز است تا داده‌های بیش‌تری را بررسی کنیم. داده‌های جدول (۹) در واقع همان داده‌های جدول (۸) و (۱۰) هستند که در این جا با پسوند دیگری به کار رفته‌اند.

جدول (۹): ستاک حال + پسوند /-Ar/

معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی
خواهد فروخت	/sat+Ar/	[satar]
خواهد خوابید	/jat+Ar/	[jatar]
خواهد انداخت	/at+Ar/	[ʔatar]

خواهد گرفت [tutar] /tut+Ar/

در داده‌های جدول (۹) همخوان [t] در جایگاه پایان ستاک فعل قرار دارد و با اضافه شدن پسوندی غیر از پسوند گذشته‌ساز /-d/ به صورت زیرساختی باقی مانده و تغییری نکرده است. بنابراین می‌توان گفت که فرضیه‌ی دوم تأیید می‌شود و صورت زیرساختی همخوان /t/ است که با اضافه شدن پسوند گذشته‌ساز /-d/ به ستاک، همخوان /t/ باوند گذشته‌ساز همگون شده و در بازنمایی آوایی به صورت [d] ظاهر می‌گردد. قاعده‌ی این فرایند را می‌توان به صورت زیر نشان داد:

قاعده‌ی (۲): همگونی پس‌رو در مشخصه‌ی واک میان t و d

$$t \rightarrow d / \_ + d + V$$

$$\begin{pmatrix} + \text{همخوانی} \\ + \text{نیغه‌ای} \\ - \text{پیوسته} \\ - \text{واک} \end{pmatrix} \longrightarrow \begin{pmatrix} + \text{واک} \end{pmatrix} / \text{---} + \begin{pmatrix} + \text{همخوانی} \\ + \text{نیغه‌ای} \\ - \text{پیوسته} \\ + \text{واک} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} - \text{همخوانی} \end{pmatrix}$$

قاعده‌ی (۲) نشان می‌دهد که همخوان انسدادی بی‌واک /t/ موجود در پایان ستاک در مرز تکواژ پیش از وند گذشته‌ساز [d] در مشخصه‌ی واک با همخوان [d] همگون می‌شود. این همگونی از نوع پس‌رو و در مشخصه‌ی واک است، بدین معنا که همخوان [d] بر همخوان [t] ماقبل خود اثر می‌گذارد و آن را در مشخصه‌ی واک با خود همگون می‌سازد.

با استفاده از شواهد و تحلیل‌های فوق صورت اشتقاقی زیر با اعمال قاعده‌ی (۲) به دست می‌آید:

بازنمایی ۳: بازنمایی واژه‌ی "فروخت"

/ # sat+d+e #/

بازنمایی واجی

sadde

همگونی پس‌رو (قاعده‌ی ۲)

[sadde]

بازنمایی آوایی

همگونی t با همخوان پس از خود در مشخصه‌ی واک در داده‌های زیر نیز مشاهده می‌شود:

جدول (۱۰): ستاک حال + پسوند نهی /-mA/

معادل فارسی صورت واجی صورت آوایی

[sadma] /sat+mA/ نفروش

[jadma] /jat+mA/ نخواب

[ʔadma] /at+mA/ نینداز

[tudma] /tut+mA/ نگیر

پسوند /-mA/ پسوند نهی در ترکی قشقای است که در داده‌های جدول (۱۰) آورده شده است. در این

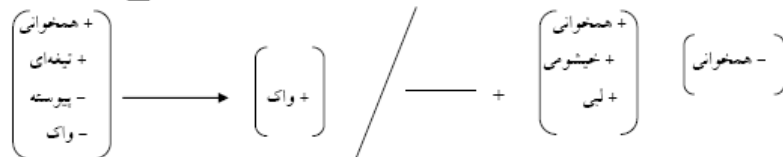
داده‌ها همخوان انسدادی و بی‌واک /t/ در بافت پیش از همخوان خیشومی [m] به همخوان واک‌دار [d]

تبدیل شده و با همخوان واک‌دار پس از خود در مشخصه‌ی واک همگون می‌شود. این فرایند را می‌توان به

صورت قاعده‌ی زیر نشان داد:

قاعده (۳): همگونی پس‌رو در مشخصه‌ی واک

t → d / ___ + m V

طبق قاعده‌ی (۳) همخوان انسدادی و بی‌واک /t/ در بافت پیش از همخوان خیشومی [m] در مرز دو

تکواژ به همخوان واک‌دار [d] تبدیل می‌شود.

۳.۵. همگونی [d] با [l]

هرگاه همخوان انسدادی /d/ در مرز تکواژ پس از همخوان روان [l] قرار بگیرد، همخوان /d/ در مشخصه‌ی کناری و پیوستگی با همخوان [l] همگون می‌شود. این فرایند نوعی همگونی کامل و پیش‌رو به شمار می‌رود.

جدول (۱۱): ستاک حال + پسوند گذشته‌ساز + شناسه‌ی سوم شخص مفرد جدول (۱۲): اسم +

پسوند /-dAn/

معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی	معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی
ماند	/Gal+d+e/	[Galle]	از غسل	/bal+dAn/	[ballan]
آمد	/jal+d+e/	[jalle]	از راه	/jol+dAn/	[jollan]
خندید	/jil+d+e/	[jille]	از بل	/pol+dAn/	[pollan]
خسته شد	/jorol+d+e/	[jorolle]	از کمر	/bel+dAn/	[bellan]
باز شد	/atful+d+e/	[ʔatfulle]	از دست	/al+dAn/	[ʔallan]
خرید	/al+d+e/	[ʔalle]			
برگشت	/bicil+d+e/	[bicille]			
دانست	/bil+d+e/	[bille]			
یافت	/bul+d+e/	[bulle]			
شد	/ol+d+e/	[ʔolle]			

در داده‌های فوق همان‌طور که پیش از این گفته شد، /-dAn/ پسوند اسمی به معنای "از"، /-d/ پسوند گذشته‌ساز و /-e/ شناسه‌ی سوم شخص مفرد در زمان گذشته است. واژه‌ها و ستاک‌های فوق به همخوان روان l ختم شده‌اند. زمانی که پس از اسم‌های موجود در جدول (۱۲) پسوند اسمی /-dAn/ و پس از افعال موجود در جدول (۱۱) شناسه‌ی سوم شخص مفرد یعنی /-e/ قرار گیرد، همگونی رخ می‌دهد. در این داده‌ها یک تناوب واجی میان [d] ~ [l] دیده می‌شود. بنابراین برای تعیین صورت زیرساختی است، دو فرضیه‌ی زیر را در نظر می‌گیریم:

فرضیه اول: همخوان /l/ صورت زیرساختی است، بنابراین به قاعده‌ای نیاز است تا این همخوان روان را در مرز تکواژ به همخوان انسدادی [d] تبدیل کند. این فرضیه را می‌توان به صورت زیر نوشت:

$$V \_ + l \rightarrow d \text{ (الف)}$$

طبق فرضیه (الف) همخوان روان /l/ در مرز تکواژ پیش از واکه و پس از همخوان روان [l] به همخوان انسدادی و واک‌دار [d] تبدیل می‌شود.

فرضیه دوم: همخوان /d/ صورت زیرساختی است؛ بنابراین به قاعده‌ای نیاز است تا در مرز تکواژ این همخوان انسدادی به همخوان پیوسته و روان [l] تبدیل شود. این فرضیه را می‌توان به صورت زیر نوشت:

ب) $d \rightarrow 1 / 1 + \_ V$

فرضیه (ب) نشان می‌دهد که همخوان انسدادی و واک‌دار /d/ در مرز تکواژ پیش از واکه و پس از همخوان روان [l] به همخوان پیوسته و روان [ll] تبدیل می‌شود. پیش از این در جدول (۷) نشان داده شد که همخوان /d/ در پسوند /-dAn/ در بافت پس از همخوان‌های غیرخیشومی در فرایند واجی شرکت نکرده و به همان صورت زیرساختی تولید می‌شود. هم‌چنین پسوند گذشته‌ساز /-d/ در بافت‌های پس از همخوان‌های /z, s, r/ و یا /x/ در فرایند واجی همگونی شرکت نکرده و /d/ زیرساختی در بازنمایی آوایی تغییری نمی‌کند (جدول ۶). علاوه بر این روچ* (۲۰۰۰: ۱۴۰) می‌نویسد: در همگونی نحوه تولید تمایل همواره به سمت همخوان رساتر است؛ همخوانی که کم‌ترین بست را در مسیر جریان هوا ایجاد کند. بنابراین احتمال تبدیل همخوان [- پیوسته] به همخوان [+ پیوسته] همواره بیش‌تر از عکس آن است. بنابراین می‌توان گفت که همخوان /d/ صورت زیرساختی است و طی قاعده (۴) در مرز هجا با همخوان کناری پیش از خود همگون شده و به کناری [l] تبدیل می‌شود. قاعده این فرایند به صورت زیر نشان داده می‌شود:

قاعده (۴): همگونی پیش‌رو انسدادی d با کناری l در مرز تکواژ

$$d \rightarrow 1 / 1 + \_ V$$

قاعده (۴) نشان می‌دهد که همخوان انسدادی و تیغه‌ای /d/ در مرز هجا پیش از واکه و پس از همخوان کناری [l] به همخوان کناری [ll] تبدیل می‌شود. این فرایند از نوع همگونی کامل و پیش‌رو است. با توجه به قاعده (۴) و تحلیل‌های فوق صورت‌های اشتقاقی زیر به دست می‌آید:

*. Roach

بازنمای ۵: بازنمایی واژه‌ی "ماند"		بازنمای ۴: بازنمایی واژه‌ی "از دست"	
/ # Gal + d + e #/	بازنمایی واجی	/ # al + dAn #/	بازنمایی واجی
Galle	همگونی پیش‌رو (قاعده‌ی ۴)	?allan	همگونی پیش‌رو (قاعده‌ی ۴)
_____		_____	
[Galle]	بازنمایی آوایی	[?allan]	بازنمایی آوایی

۵. ۴. تبدیل /p/ به [b]

همخوان انسدادی دولبی و بی‌واک /p/ به همخوان دولبی و واک‌دار [b] تبدیل می‌شود، در صورتی که در مرز تکواژ پیش از یک همخوان واک‌دار قرار گیرد.

جدول (۱۳): اسم + تکواژ جمع   جدول (۱۴): اسم + پسوند /-dAn/

معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی	معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی
توپ‌ها	/top+IAr/	[toblar]	از سوپ	/sup+dAn/	[subdan]
لامپ‌ها	/julup+IAr/	[julublar]	از چوب	/tʃep+dAn/	[tʃebdan]

زیرساختی دو فرضیه‌ی زیر را مورد بررسی قرار می‌دهیم:

فرضیه اول: همخوان /b/ صورت زیرساختی است و طی یک قاعده در مرز تکواژ پیش از یک همخوان واک‌دار به همخوان بی‌واک [p] تبدیل می‌شود.

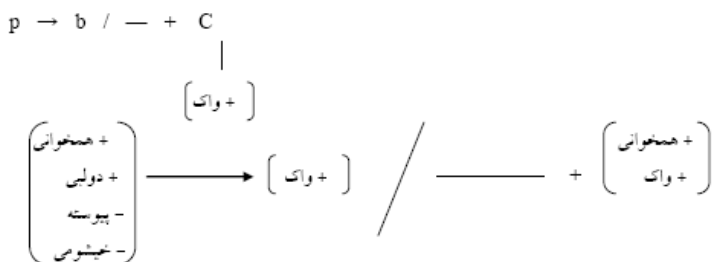
فرضیه دوم: همخوان /p/ صورت زیرساختی است و طی یک قاعده در مرز تکواژ پیش از یک همخوان واک‌دار به همخوان واک‌دار [b] تبدیل می‌شود. برای تعیین صورت زیرساختی داده‌های بیشتری را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

جدول (۱۵): اسم + نشانه‌ی مفعولی "را"

معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی
توپ را	/top+e/	[tope]
سوپ را	/sup+e/	[supe]
چوب را	/tʃep+e/	[tʃepe]
لامپ را	/julup+e/	[julupe]

با توجه به داده‌های فوق همخوان /p/ را باید صورت زیرساختی در نظر گرفت، زیرا در بافت‌هایی (در مرز تکواژ، در مرز هجا، در درون یک کلمه در جایگاه‌های آغازی، میانی و یا پایانی) که همخوان /p/ قبل از واکه قرار دارد، به همخوان [b] تبدیل نشده و صورت زیرساختی یعنی همان /p/ در صورت آوایی ظاهر می‌شود. در این صورت /p/ صورت زیرساختی است و فرضیه‌ی دوم تأیید می‌شود. قاعده‌ی این فرایند را می‌توان به صورت زیر نوشت:

قاعده (۵): همگونی پس‌رو در مشخصه‌ی واک (p → b)

طبق قاعده (۵) همخوان دولبی و بی‌واک [p] در مرز تکواژ، پیش از یک همخوان واک‌دار به همخوان دولبی و واک‌دار [b] تبدیل می‌شود. این همگونی از نوع پس‌رو و ناقص است. با توجه به شواهد و تحلیل فوق و با اعمال قاعده (۵) صورت اشتقاقی زیر حاصل می‌شود:

بازنمایی ۶: بازنمایی واژه‌ی "توپ‌ها"

/ # top + lAr #/	بازنمایی واجی
toblAr	همگونی پس‌رو (قاعده‌ی ۵)
toblar	هماهنگی واکه‌ای
[toblar]	بازنمایی آوایی

۶. درج

در چارچوب دستور گشتاری درج فعلیتی نحوی است که طی آن یک عنصر ساختاری جدید به یک زنجیره افزوده می‌شود؛ به عبارت دیگر در فرایند درج اقلام واژگانی در محل‌های خاصی از یک ساختار دستوری اضافه می‌شوند، مثلاً درج تکواژ منفی و یا درج there در جایگاه فاعل در جمله. (کریستال، ۲۰۰۸: ۲۴۷). در واج‌شناسی درج فرایندی است که طی آن یک عنصر واجی

جدید به یک واژه افزوده می‌شود که به آن "میان‌هشت"^{*} گفته می‌شود. (همان: ۱۷۱). آدن[†] (۲۰۰۵: ۲۴۷) علت اصلی درج همخوان را جلوگیری از تولید توالی واکه‌ها و یا تولید واکه در آغاز هجا می‌داند. کامبوزیا (۱۳۸۵: ۲۷۴) می‌نویسد: "در فرایند درج یک همخوان بین دو واکه درج می‌شود تا مانع "التقای واکه‌ها"[‡] شود یا یک واکه بین دو همخوان درج می‌شود تا خوشه‌ی همخوانی را بشکند. از آن جا که این عناصر در مرز میان دو هجا یا دو تکواژ و گاهی بین دو کلمه آشکار می‌شوند، به واحدهای بزرگ‌تر از واج تعلق دارند و از این‌رو در زمرهٔ نواها به شمار می‌روند." ساخت هجایی بسیاری از زبان‌های دنیا تولید توالی واکه‌ها را مجاز نمی‌داند. علاوه بر این در برخی از زبان‌ها همانند زبان فارسی همهٔ هجاها با همخوان آغاز می‌شوند و حضور واکه در آغاز هجا سبب بدساختی می‌گردد. فرایند میان‌هشت در بسیاری از زبان‌ها از جمله ترکی قشقایی اتفاق می‌افتد. در ادامه نمونه‌هایی از درج نیم‌واکه‌ی "j" بین دو واکه در ترکی قشقایی ذکر شده است. در ترکی قشقایی برای جلوگیری از تولید توالی واکه‌ها، غلت [j] بین دو واکه‌ی متوالی درج می‌شود.

۶. ۱. درج غلت /j/ پیش از نشانهٔ مفعولی /-e/ :

هرگاه نشانهٔ مفعولی /-e/ به واژه‌های مختوم به واکه اضافه شود، غلت /j/ برای جلوگیری از التقای واکه‌ها درج می‌شود.

جدول (۱۷): اسم + نشانه‌ی مفعولی /-e/

جدول (۱۶): اسم + نشانه‌ی مفعولی /-e/

معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی	معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی
قالی را	/Gale + e/	[Galije]	پیرمرد را	/Godʒa + e/	[Godʒaje]
شتر را	/deja + e/	dejaje	نخم مرغ را	/jumurta + e/	[jumurtoaje]
مرد را	/cife + e/	[cifije]	مورچه را	/Garemtʃa + e/	[Garemtʃaje]
آب را	/su + e/	[suje]	خرما را	/χurma + e/	[χurmaje]

در داده‌های فوق تکواژ /-e/ برای نشان دادن حالت مفعولی پس از اسم به کار می‌رود. هرگاه این تکواژ به واژه‌های مختوم به واکه اضافه شود، برای جلوگیری از التقای واکه‌ها غلت [j] در مرز تکواژ بین این دو واکه درج می‌شود. به طور کلی درج غلت بین دو واکه با توجه به واکهٔ دوم صورت می‌گیرد. اگر واکه‌ی دوم واکه‌ای پیشین باشد، غلت [j] و در صورتی که واکهٔ دوم واکه‌ای پسین باشد، غلت [w] درج می‌شود. برای

*. epenthesis

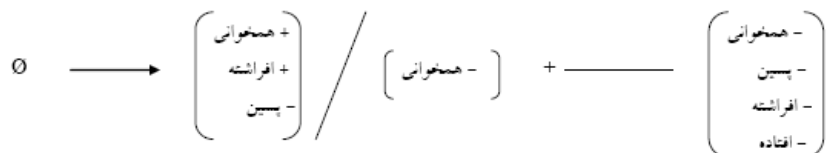
†. Odden

‡. hiatus

تبيين تفاوت میان صورت آوایی و واجی یک تناوب واجی میان [Ø] ~ [j] در نظر می‌گیریم. غلت /j/ به عنوان همخوان میانجی در صورت منفرد واژه دیده نمی‌شود و تنها زمانی به کار می‌رود که هنگام افزودن وند واکه‌ای به ستاک‌هایی که به واکه ختم می‌شوند، التقای واکه‌ها وجود دارد. این همخوان میانجی پیش از وندهایی که با همخوان شروع می‌شوند، دیده نمی‌شود. قاعده‌ی این فرایند را می‌توان به صورت زیر نوشت:

قاعده (۶): درج غلت

14. Ø → j / V + __ e

قاعده (۶) نشان می‌دهد که در مرز تکواژ پس از واکه و پیش از یک واکه پیشین و میانی غلت [j] درج می‌شود.

۲.۶. درج غلت /j/ پیش از تکواژ /-Ar/:

تکواژ /-Ar/ پسوند فعل در زمان آینده است. در ترکی قشقایی زمان آینده با اضافه شدن این پسوند به ستاک حال ساخته می‌شود. داده‌های زیر نشان دهنده صورت سوم شخص مفرد زمان آینده هستند. در سوم شخص مفرد زمان آینده تنها پسوند آینده به ستاک اضافه می‌شود؛ به عبارتی شناسه سوم شخص مفرد تکواژ صفر است. اگر این پسوند به فعل مختوم به واکه اضافه شود، غلت /j/ میان دو واکه پیش از تکواژ /-Ar/ درج می‌شود و واکه پایان فعل نیز با غلت /j/ در مشخصه‌های پیشین و افراستگی همگون شده و به واکه پیشین و میانی تبدیل می‌شود. در این صورت ارتقاء واکه رخ می‌دهد.

جدول (۱۸): ستاک حال + تکواژ آینده

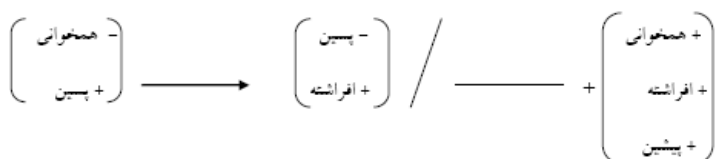
معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی
(او) خواهد بست	/baGla + Ar/	[baGlejar]
خواهد جوید	/tʃajna + Ar/	[tʃajnejar]
گریه خواهد کرد	/aGla + Ar/	[ʔaGlejar]
خواهد خواند	/oχχo + Ar/	[ʔoχχijar]
خواهد فرستاد	/jolla + Ar/	[jollejar]

*. vowel raising

[dejar]	/de + Ar/	خواهد گفت
[jejar]	/je + Ar/	خواهد خورد

همان طور که داده‌های فوق نشان می‌دهد، برای تولید صورت آوایی سوم شخص مفرد فعل از ستاک حال سه قاعدهٔ درج، پیشین‌شدگی و یک درجه افزایشی واکه و هم‌چنین هماهنگی واکه بر صورت واجی اعمال می‌شود. قاعدهٔ درج غلت در بخش (۳-۲-۱) توضیح داده شد. در پیشین‌شدگی و یک درجه افزایشی واکه، غلت [j] واکهٔ پیش از خود را تحت تأثیر قرار داده و آن را با خود همگون می‌سازد. بدین صورت که واکهٔ ماقبل غلت در مشخصه‌ی [-پسین] و [+افراشته] با غلت [j] همگون می‌شود. قاعدهٔ این فرایند را می‌توان به صورت زیر نوشت:

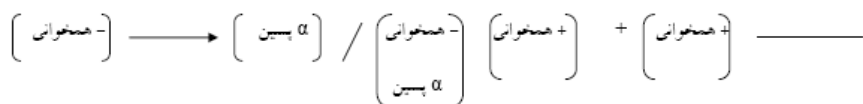
15. V → V / — + j

قاعدهٔ (۱۵) به این معناست که یک واکهٔ پسین در مرز تکواژ پیش از همخوان پیشین [j] به واکهٔ پیشین متناظر خود تبدیل می‌شود.

در هماهنگی واکه‌ای پیشین و یا پسین بودن واکهٔ پسوند با توجه به واکهٔ ستاک تعیین می‌شود؛ به این معنا که اگر واکهٔ ستاک واکه‌ای [-پسین] باشد، واکهٔ پسوند نیز [-پسین] خواهد بود و اگر واکهٔ ستاک [+پسین] باشد، واکهٔ پسوند نیز [+پسین] خواهد بود. در داده‌های جدول (۱۸) واکهٔ پسوند /-Ar/ با واکهٔ ستاک همگون می‌شود. در این صورت اگر واکهٔ ستاک [+پسین] باشد، به صورت [-ar] و اگر واکهٔ ستاک [-پسین] باشد، به صورت [-ar] تولید می‌شود. این فرایند را می‌توان به صورت زیر فرمول‌نویسی کرد:

16. V → [α back] / V C + C —
[αback]

قاعدهٔ (۱۶) نشان می‌دهد که واکهٔ پسوند در مشخصهٔ [α پسین] با واکهٔ ستاک همگون می‌شود.

۳. ۶. **درج غلت /j/ پیش از پسوند /-a/ :**

در ترکی قشقایی پسوند /-a/ به اسم اضافه می‌شود و آن اسم را مفعول غیر مستقیم فعل قرار می‌دهد. این پسوند در واقع پسوند حالت مفعول با واسطه‌ی* "به" ای در ترکی قشقایی است. اگر اسمی که تکواژ مفعولی /-a/ به آن اضافه می‌شود به واکه ختم شده باشد، برای جلوگیری از التقای واکه‌ها، غلت /j/ در مرز تکواژ میان دو واکه درج می‌شود.

جدول (۱۹): اسم + نشانه‌ی مفعول غیرمستقیم

معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی
به پیرمرد	/Godʒa + a/	[Godʒeja]
به مهدی	/mahdi + a/	[ma:di:ja]
به فالی	/Gale + a/	[Galija]
به بیچاره	/betʃara + a/	[betʃareja]
به کره	/cara + a/	[careja]
به خواب (رفت)	/uxu + a/	[ʔuxɯ:ja]
به آب	/su + a/	[suja]
به مرد	/ciʃe + a/	[ciʃija]

بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که در اثر اضافه شدن پسوند حالت مفعول باواسطه "به" ای به اسم مختوم به واکه برای جلوگیری از التقای واکه‌ها غلت /j/ درج می‌شود. پس از آن اگر واکه پایانی اسم واکه‌ای پسین باشد، در اثر همگونی با غلت /j/ پیشین شده و یک درجه نیز افزاشته می‌شود... باید توجه داشت که اگر واکه پایانی اسم واکه‌ای افزاشته باشد، تحت تأثیر فرایندهای همگونی و ارتقاء واکه قرار نمی‌گیرد. مثلاً در مورد کلمه تک هجایی /su/ به هنگام اضافه شدن پسوند /-a/ تنها غلت /j/ درج می‌شود.

صورت آوایی	صورت واجی	معنی فارسی
[su-ja]	/su + a/	به آب

همان‌طور که در مثال‌های فوق مشاهده می‌شود، فرایند درج در ترکی قشقایی فرایندی نسبتاً فعال است که به علت جلوگیری از التقای واکه‌ها در مرز تکواژ اتفاق می‌افتد. در داده‌های فوق به وضوح می‌توان دید که غلت [j] زمانی بین دو واکه درج می‌شود که واکه اول از دو واکه مجاور افزاشته باشد و به طور کلی این امر برای جلوگیری از تولید توالی واکه‌ها صورت می‌گیرد.

*. dative case

۷. هماهنگی واکه‌ای

"همگونی‌های واکه‌ای که به طور کلی به نام پیشین‌شدگی واکه‌ای یا هماهنگی واکه‌ای معروفند، از همگونی‌های همخوانی تا حدی کم‌بسامدترند، اما با این حال بسیار معمول هستند. این نوع از همگونی‌ها نیز به دو صورت پیش‌رو و پس‌رو مشاهده شده‌اند." (آرلاتو*، ۱۳۸۴: ۹۷) هماهنگی واکه‌ای فرایندی است که طی آن پسین یا پیشین بودن واکهٔ پسوند با توجه به واکهٔ ستاک مشخص می‌شود. این فرایند در ترکی قشقایی بسیار فعال است. در این گونهٔ زبانی واکهٔ بسیاری از پسوندها در مشخصه‌ی پسین با واکهٔ ستاک همگون می‌شود. در این جا تنها به دو نمونه از این پسوندها اشاره خواهد شد.

۷-۱ - هماهنگی واکه‌ی پسوند جمع با واکه‌ی ستاک

در ترکی قشقایی /-IAr/ پسوند جمع است. اگر این پسوند به اسمی اضافه شود تا صورت جمع آن اسم را بسازد، واکه‌ی پسوند در مشخصه‌ی پسین با واکه‌ی ستاک همگون می‌شود، بدین صورت که اگر واکه‌ی ستاک واکه‌ای پسین باشد، واکه‌ی پسوند نیز پسین می‌شود؛ یعنی به صورت /-IAr/ ظاهر خواهد شد، اما اگر واکه‌ی ستاک واکه‌ای پیشین باشد، واکه‌ی پسوند /a/ و در نتیجه تکواژ جمع /-Iar/ خواهد بود.

جدول (۲۰): اسم + پسوند جمع /IAr/

ب			۲۰: الف		
معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی	معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی
سرها	/baʃ + IAr/	[baʃlar]	دخترها	/Giz + IAr/	[Gizlar]
پسرها	/oGol + IAr/	[ʔoGollar]	دست‌ها	/al + IAr/	[ʔallar]
بچه‌ها	//uʃaG + IAr	[ʔuʃaGlar]	سگ‌ها	/cepaʃ + IAr/	[cepaʃlar]
سیب‌ها	/alma + IAr/	[ʔaimalar]	دندان‌ها	/diʃ + IAr/	[diʃlar]
آب‌ها	/su + IAr/	[sular]	پیرمرد‌ها	/Godʒa + IAr/	[Godʒalar]

در داده‌های جدول (۲۰) واکه‌ی پسوند با واکه‌ی ستاک همگون می‌شود. قاعده‌ی این فرایند را می‌توان به صورت زیر نشان داد:

$$21. V \rightarrow [\alpha \text{ back}] / V \ C + C \ \underline{\quad}$$

|
[افزاده]
| |
[α back]

$$\left(\begin{array}{c} - \text{ همخوانی} \\ + \text{ افتاده} \end{array} \right) \longrightarrow \left(\begin{array}{c} \alpha \text{ پسین} \\ \alpha \text{ پسین} \end{array} \right) / \left(\begin{array}{c} - \text{ همخوانی} \\ + \text{ افتاده} \end{array} \right) \ C_1 + C_2 \ \underline{\quad}$$

این قاعده نشان می‌دهد که واکهٔ پسوند در مشخصهٔ [±پسین] با واکهٔ ستاک همگون می‌شود.

*. Arlotto

۲.۷. هماهنگی واکهٔ پسوند نهی با واکهٔ ستاک

در ترکی قشقایی صورت نهی فعل با اضافه کردن پسوند /-mA/ به صورت امر ساخته می‌شود. واکهٔ این پسوند در فرایند هماهنگی واکه‌ای شرکت کرده و با واکهٔ ستاک در مشخصهٔ پسین همگون می‌شود. (جدول ۲۱)

(الف: ۲۱)			(ب: ۲۱)		
معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی	معادل فارسی	صورت واجی	صورت آوایی
نغروش	sat + mA	Sadma	گره نکن	aGla + mA	?aGlama
نخواب	jat + mA	jadma	نخند	jil + mA	jilma
باز نکن	atj + mA	?atjma	نخور	je + mA	jema
نداز	at + mA	?adma	نرو	jed + mA	jedma

در داده‌های فوق واکهٔ پسوند در مشخصهٔ پسین با واکهٔ ستاک همگون می‌شود. قاعدهٔ این فرایند را می‌توان به صورت زیر نشان داد:

$$21. \underset{[+ \text{افزاده}]}{V} \rightarrow [\alpha \text{ back}] / \underset{[\alpha \text{ back}]}{V} C_0 + C \text{ \_\_\_\_\_\_ } C$$

$$[- \text{همخوانی}] \longrightarrow [\alpha \text{ پسین}] / \left(\begin{array}{c} [- \text{همخوانی}] \\ [\alpha \text{ پسین}] \end{array} \right) C_0 + C \text{ \_\_\_\_\_\_ }$$

این قاعده نشان می‌دهد که واکهٔ پسوند در مشخصهٔ [α پسین] با واکهٔ ستاک همگون می‌شود.

۸. نتیجه‌گیری

در این مقاله فرایند های واجی همگونی، حذف و هماهنگی واکه‌ای در ترکی قشقایی تحلیل و تبیین شد. بررسی این فرایند ها نشان می‌دهد که این سه فرایند از سایر فرایندها فعال‌ترند. این تمایل را می‌توان با اصل کم کوشی* و سهولت در تلفظ تعبیر کرد. بررسی و تحلیل فرایندهای واجی در این گونه‌ی زبانی نتایج زیر را نشان می‌دهد:

۱. در ترکی قشقایی همخوان انسدادی /d/ در مرز تکواژ پس از همخوان‌های خیشومی [n] و یا [m] و قبل از واکه به همخوان خیشومی [n] تبدیل می‌شود. این فرایند نوعی همگونی پیش‌رو در مشخصه‌ی نحوه‌ی تولید [+خیشومی] به شمار می‌رود. در صورت وجود همخوان خیشومی [n] پیش از همخوان /d/

* Least effort

همگونی کامل رخ داده و تشدید عارضی حاصل می‌شود، اما در صورتی که همخوان خیشومی [m] پیش از /d/ همگونی ناقص رخ می‌دهد.

۲. با عملکرد فرایند همگونی در مرز تکواژ، خوشه همخوانی /td/ به صورت [dd] تولید می‌شود. این تبدیل نوعی همگونی کامل و پیش‌رو در مشخصه واکداری است.

۳. در این گونه زبانی همخوان انسدادی /d/ در مرز تکواژ با همخوان روان پس از خود کاملاً همگون شده و به همخوان روان [l] تبدیل می‌شود. این فرایند نوعی همگونی کامل و پیش‌رو در مشخصه نحوه تولید [+پیوسته] و [+کناری] به شمار می‌رود.

۴. در جایگاه مرز تکواژ، همخوان انسدادی، دو لبی و بی واک /p/ به همخوان دولبی و واکدار [b] تبدیل می‌شود، در صورتی که همخوان /p/ پیش از همخوان کناری [l] قرار گیرد.

۵. در حالت التقاء واکه‌ها در مرز تکواژ غلت [j] برای جلوگیری از التقای واکه‌ها درج می‌شود، به طوری که تأثیر آن بر روی واکه پایانی ستاک در مشخصه‌های پیشین‌شدگی واکه و افراستگی آن انکارناشدنی است.

۶. طی فرایند هماهنگی واکه‌ای، واکه پسوند جمع /lAr/ و پسوند نهی /mA/ با واکه ستاک در مشخصه پسین همگون می‌شود.

۷. در این گونه زبانی همگونی در همخوان‌های هم‌محل تولید منجر به همگونی کامل و تشدید عارضی می‌شود. به عنوان مثال همخوان /n/ در توالی /-nd-، همخوان /t/ در توالی /-td- و همخوان /l/ در توالی /-ld-.

۸. یکی از تفاوت‌های ترکی قشقایی با سایر انواع گونه‌های ترکی در ایران مانند ترکی بیجار و ترکی زنجان در این است که وندها در این گونه فقط در مشخصه [پسین] با واکه ستاک هماهنگ می‌شوند، اما در سایر گونه‌های ترکی هم در مشخصه‌های پسین و هم گردی هماهنگی واکه‌ای رخ می‌دهد. این نکته به لحاظ مطالعات رده‌شناختی انواع گونه‌های ترکی حائز اهمیت است.

۹. کتاب‌نامه

* آراتو، آنتونی (۱۳۸۴). درآمدی بر زبان‌شناسی تاریخی. ترجمه‌ی مدرسی، یحیی، چاپ دوم، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

* کامبوزیا، عالیه ک. ز. (۱۳۸۵). واج‌شناسی: رویکردهای قاعده بنیاد. تهران: سمت.

* مارتینه، آندره (۱۳۸۰). تراز دگرگونی‌های آوایی. ترجمه‌ی هرمز میلانیان، تهران: انتشارات هرمس.

- * مشکوه الدینی، مهدی (۱۳۷۰). ساخت آوایی زبان، چاپ دوم، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- * مردانی رحیمی، اسدا... (۱۳۷۸). آتالار سوزو: ضرب‌المثل‌های ترکی قشقایی. چاپ اول، شیراز: نوید شیراز.
- * ..... (۱۳۸۰). آساناکلار: ترانه‌های ترکی قشقایی. تهران: انتشارات نخل‌های سرخ.
- * ..... (۱۳۸۰). زبان ترکی قشقایی و شیوه نگارش آن. شیراز: راهگشا.
- * ..... (۱۳۸۶). قاشقایی سوزلوگو: فرهنگ لغات و اصطلاحات ترکی قشقایی. قم: انتشارات انصاری.
- * ..... (۱۳۸۸). خودآموز زبان ترکی قشقایی. چاپ اول، قم: نگار اندیشه.

Crystal, David (2003). **A Dictionary of Linguistics and Phonetics**. Fifth Edition, Oxford: Blackwell.

Jahandideh, Hamid Reza (1998). **A Description of Qashqai Turkish Dialect**. Shiraz University: Linguistics Department.

Kenstowicz, Michael (1994). **Phonology in Generative Grammar**. Oxford: Blackwell.

Malmkjar, Kirsten. (2002). **The Linguistics Encyclopedia**. 2nd ed, New York: Taylor & Francis e-Library.

Odden, David (2005). **Introducing Phonology**. New York: Cambridge University Press.

Roach, Peter (2000). **English phonetics and phonology, A practical course**, 3rd ed. Cambridge University press.